

Risc, incertesa i mitjans de comunicació

ENRIQUE GIL CALVO

Professor de sociologia política de la Universitat Complutense de Madrid

97

1. DOS NIVELLS DE SEGURETAT, RISC I COMUNICACIÓ

En principi, la seguretat s'obté a partir del control del risc, per a la qual cosa calen mitjans de tota mena: materials i humans, preventius i pal·liatius, normatius i comunicatius... Aquí se centra l'atenció en els mitjans comunicatius, de manera que partirem del triangle conceptual que es pot establir entre els objectius de seguretat civil, els factors de risc que l'amenacen i els mitjans de comunicació, capaços d'afavorir o distorsionar el control del risc i la restauració de la seguretat.

I en cada un dels seus tres angles relacionats, la seguretat, el risc i els mitjans de comunicació, cal distingir-hi dos nivells o ordres de magnitud, segons que ens referim als processos socials puntuals, considerats per separat (nivell micro), o a la seva agregació col·lectiva (nivell macro). D'aquesta forma distingirem entre la seguretat regulatòria i la de control, entre el risc controlable i l'imprevisible, i entre la comunicació ordinària (crònica de successos) i l'extraordinària (esdeveniment mediàtic).

1.1 Dos nivells de seguretat: regulació i control

La literatura especialitzada distingeix dos nivells de seguretat, que cal associar als rètols de llei i ordre (Torrente, 1997). L'acompliment de la llei exigeix que la majoria dels comportaments ciutadans es conformin a la normativa vigent, sense que les infraccions assoleixin nivells significatius perquè en la seva major part són satisfactòriament regulades per les autoritats jurisdiccionals. I el manteniment de l'ordre consisteix en el fet que el conjunt de les interaccions socials s'integrin funcionalment, sense que els conflictes parcials aconseguixin trencar la fluïda estabilitat de l'agregat total.

Ambdós nivells de llei i ordre estan relacionats entre si, ja que si l'incompliment de la legalitat augmenta de sobte, això pot suposar la ruptura de l'ordre vigent. Però si aquest es desestabilitza, aleshores ja no es pot assegurar l'acom-

pliment ordinari de la llei. És cert que la seguretat completa és impossible, ja que sempre es dona un grau major o menor d'inseguretat. Però en la mesura que els incompliments legals no superin un cert llindar, l'ordre públic està garantit. I només quan els incompliments normatius sobrepassen un cert nivell és quan l'ordre públic comença a estar amenaçat.

Així que les autoritats responsables de la seguretat han d'acomplir un doble objectiu. Han d'aconseguir que es mantingui un nivell suficient de compliment de la legalitat mitjançant procediments de prevenció, sanció i reparació. A aquesta tasca se l'anomena regulació, ja que el seu objectiu és que la majoria dels comportaments respectin les regles de joc i s'atinguin a la normativa vigent. Però a més d'assolir que els incompliments normatius no es desbordin, també cal mantenir l'ordre sota control, per tal d'impedir-ne la ruptura per culpa d'esdeveniments imprevisibles.

1.2 Dos nivells de risc: normal i catastròfic

Anomenarem risc qualsevol factor que amenaci d'alterar la seguretat. Però si, com hem vist, en aquesta apareixen dos nivells, també en la seva alteració caldrà distingir-ne dos més. La regulació ordinària està amenaçada pel risc previsible que els ciutadans incorrin en incompliments normatius ja sigui espontàniament, per efecte de conflictes puntuals o a causa d'impactes externs. Aquest risc ordinari i previsible podem anomenar-lo normal perquè les autoritats poden superar-lo amb èxit mitjançant procediments reglats de prevenció, sanció i reparació, bo i evitant que la seva incidència pugui alterar el manteniment de l'ordre sota control.

Però a més d'aquests riscos normals, n'hi ha altres d'extraordinaris que per la seva imprevisibilitat escapen a les possibilitats de control i amenacen de desestabilitzar el manteniment de l'ordre. Aquest altre risc excepcional es deu a l'impacte imprevist d'esdeveniments catastròfics (socials, com els atemptats, o ambientals, com els desastres) que desborden els protocols de regulació. I en aquestes situacions de crisi l'ordre amenaça de trencar-se sortint de les seves lleres ordinàries fins a quedar fora de control. D'aquí ve la necessitat de declarar estats d'excepció i crear gabinets de crisi amb poders extraordinaris per a intervenir en la recuperació del control.

Segons la literatura especialitzada, allò que distingeix ambdós tipus de risc és el grau d'incertesa (López i Luján, 2000). Quan la probabilitat d'ocurrència d'una amenaça futura es pot calcular objectivament, o almenys estimar-se aproximadament, ens trobem davant del risc normal, ordinari i controlable. Però quan la seva probabilitat d'aparició no es pot mesurar ni estimar-se, atesa la seva naturalesa radicalment imprevisible, ens enfrontem al risc excepcional o catastròfic, per al qual no hi ha prevenció possible.

1.3 Dos nivells de comunicació: crònica i esdeveniment

També els mitjans informatius intervenen davant de la irrupció de riscos socials i ambientals. Així ha de ser, ja que només són notícia les males notícies, i els riscos són les pitjors. Per això els mitjans de comunicació dediquen a la informació de ris-

cos un espai molt generós, que desperta poderosament l'interès del públic. Un espai tan voluminós que a la premsa sensacionalista arriba a convertir-se en desproporcionat. Però en tot cas, aquesta informació de riscos també es disposa a dos nivells, relatius a les dues classes de riscos.

Del risc ordinari i controlable, se n'informa a la crònica de successos, que en honor al seu rètol (crònica) és una secció fixa tan redundat i previsible com la informació meteorològica. Com la crònica de tribunals, amb la seva quota periòdica de crims i litigis, o com el comunicat setmanal del trànsit, on s'enregistra la racció d'accidents mortals. Una cosa que per la seva periòdica recurrència gairebé no és notícia, en la mesura que és perfectament previsible.

Però a més de donar *avis* quotidià dels riscos ordinaris que periòdicament es produeixen, els mitjans també donen la veu d'*alarma* davant de l'impacte imprevist dels riscos excepcionals o catastròfics. I ho fan, a més, amb el seu característic alarmisme, estenent arreu l'alarma social. Però si els avisos de risc normal es donen en forma de crònica de successos, la veu d'alarma davant dels riscos excepcionals adopta el format d'*esdeveniments mediàtics* (Dayan i Katz, 1995): interrupcions de la programació habitual per a retransmetre en directe uns fets que per la seva transcendència pública es qualifiquen d'històrics. I el millor exemple espanyol és *l'Espiritu de Ermua*, que es va crear el juliol de 1997, davant l'ultimàtum d'ETA i l'assassinat de Miguel Ángel Blanco.

2. L'INCREMENT QUANTITATIU DEL RISC NORMAL

D'acord amb les tesis de la sociologia del risc (Ulrich Beck, 2002), el procés de globalització està incrementant sostingudament la freqüència dels riscos, tant normals com catastròfics. I si la inseguretat augmenta no és només perquè la realitat social genera més nivells de risc sinó també perquè els mitjans informatius transmeten més nivells d'alarma social (Gil Calvo, 2003).

En explicar l'increment del risc social per causa de la globalització, és habitual sostenir que els seus efectes directes són netament perversos en termes de degradació ecològica, deslocalització industrial, empobriment econòmic i desigualtat social. Però aquí també es té en compte l'enfocament oposat, que fa derivar els riscos causats per la globalització del seu mateix èxit, atesa l'elevació dels nivells de coneixement, prosperitat i mobilitat social. Gràcies a la globalització es descobreixen més riscos fins ara desconeguts, però també es descobreixen i apliquen més i millors procediments de regulació, control i seguretat. Ara bé, aquesta acumulació de recursos globals també ha generat com a subproducte riscos col·laterals imprevistos. Vet aquí els més importants.

2.1 Precarietat laboral i desestructuració social

L'increment sostingut dels nivells de treball remunerat només s'ha aconseguit en detriment de la seva estabilitat temporal. És la famosa flexibilitat del treball, tal com en diuen els seus apòlogistes, però que els seus detractors anomenen preca-

rietat laboral. I per a ser justos cal reconèixer que la flexibilitat del treball suposa tant un risc com una oportunitat. Per als treballadors menys qualificats, la precarietat laboral incrementa el risc d'acomiadament, atur i exclusió social. En canvi, per als professionals més qualificats la flexibilitat laboral millora les seves oportunitats d'ascens social. Però tant en l'un com en l'altre cas, aquesta creixent discontinuïtat dels compromisos laborals està generant desestructuració social.

Durant l'etapa keynesiana de plena ocupació (1945-1974), la població activa estava ocupada en llocs vitalicis de treball fix, per això totes les persones (els treballadors, els professionals i les seves famílies) quedaven subjectes de per vida a les posicions que ocupaven, la qual cosa els permetia reproduir i acumular les seves reserves de capital social (consciència de classe, xarxes de sociabilitat, identitat personal i familiar) alhora que es plegaven amb conformisme al control social que damunt d'ells exercia el seu entorn comunitari. Però després de la precarietat de l'ocupació flexible causada per la globalització, això ja no passa així. Ara les persones ja no ocupen llocs fixos sinó que experimenten molta més mobilitat, rotant a través d'unes feines discontinües cada cop més precàries i efímeres.

La qual cosa desfà la seva anterior subjecció a l'estructura social, que es fragmenta i dissol tornant-se cada cop més plàstica i fluida. D'aquesta manera, ara els empleats i llurs famílies ja no es poden integrar socialment com abans i són incapaçes d'acumular i de reproduir les seves reserves de capital social: la consciència de classe es perd, les xarxes de sociabilitat es dissolen i la identitat es privatitza fins a fer-se cada cop més insolidària, egoista i possessiva.

Però tot això incrementa el risc que apareguin conductes disconformes, anòmiques i conflictives, ja que en perdre's la solidesa de la integració social, els subjectes queden dispersos i flotants, escapen del control social per passar a comportar-se de forma erràtica i imprevisible. Tot plegat incrementa molt l'incompliment normatiu, bo i creixent en conseqüència el nivell agregat de risc normal.

2.2 Segregació urbana i declivi del capital social

Una altra conseqüència afegida de la globalització és la segregació urbana que deriva del sobtat increment de la mobilitat geogràfica (Borja i Castells, 1997). L'efecte més notori és l'aparició a les ciutats multiculturals de guetos d'immigrants socialment exclosos. Però com a resposta també es dona una altra mobilitat espacial de signe oposat. És la fuga de les classes mitjanes cap a les urbanitzacions privades que proliferen a l'extraradi, en els nusos de les autopistes i a les cornises turístiques de la costa i de l'interior.

Aquest canvi urbà ja és per ell mateix generador de riscos normals, que creixen tant en els cascs envellits de les ciutats com a les urbanitzacions que assolien el sòl rústic, i ho fan sobretot en dues àrees. La primera és la delinqüència o inseguretat ciutadana, l'eclosió de la qual s'atribueix a l'arribada d'immigrants però que es deu igualment a l'aclimatació de les màfies criminals en les urbanitzacions turístiques. I a més també s'incrementa el conflicte entre immigrants foranis i beneficiaris autòctons per l'accés a uns mercats privats (treball i habitatge) i a uns serveis públics (educació, sanitat i protecció social) que cada cop estan més saturats.

Aquesta és la causa darrera del conflicte multicultural, que eleva potencialment el nivell de risc normal.

Però a més d'aquesta generació directa de riscos, la segregació urbana també els incrementa de forma indirecta com a factor responsable del declivi del capital social. És cert que els autors que analitzen aquest declivi (Putnam, Fukuyama) solen atribuir-lo sobretot a altres factors relacionats, entre els quals destaquen la influència dels mitjans de comunicació. Però també hi influeix la segregació urbana, ja que l'arribada de les xarxes d'immigrants, que colonitzen els barris deteriorats on s'intercalen en el vell teixit comunitari, contribueix a fragmentar-lo i esquarregar-lo, actuant com a falques de distinta fusta. Així és com les xarxes autòctones de sociabilitat i confiança s'erosionen i, en conseqüència, comença a emergir i instal·lar-se un malsà clima de desconfiança social.

I alguna cosa semblant ocorre en les noves àrees residencials de la perifèria urbana. És veritat que en aquestes urbanitzacions privades hi ha homogeneïtat de classe, la qual cosa hauria d'afavorir la reconstrucció del seu capital social. Però malgrat tot, no és així, ja que en tractar-se de veïnatsges artificials, on no hi ha espais públics ni veritable teixit urbà, el capital social escasseja o brilla per la seva absència i es converteixen en autèntics deserts ciutadans. I sense capital social no hi ha civisme, compliment normatiu ni seguretat civil, només desconfiança i temor al proïsme, que és el pitjor medi de cultiu del risc anòmic.

2.3 Desautorització institucional i desconfiança pública

Tot el dit fins ara redunda en la desautorització de les institucions públiques (l'Estat, la justícia, l'ensenyament) i privades (els negocis, la premsa, la societat civil). Autors com Fukuyama (1998) subratllen la importància de l'autoritat institucional com a base constitutiva de la confiança pública, com a condició necessària i suficient de l'ordre i la seguretat: l'autoritat de governants i funcionaris, de jutges i policies, de mestres i metges, de pares i mares de família... Antany, les «forces vives» de la comunitat eren molt respectades perquè tenien gran autoritat moral. Però actualment, com a conseqüència de la seva privatització impulsada per la globalització, aquestes forces vives han quedat desautoritzades. I quan la seva autoritat es perd també desapareix la confiança pública en les institucions normatives. Com deien Nietzsche i Dostoievski, si Déu ha mort tot és possible. I, de la mateixa manera, si les institucions perden la seva autoritat normativa tot és possible, incloent-hi l'emergència espontània de tota mena de riscos socials.

Privats de principis normatius per respectar, els ciutadans es tornen anòmics i perden els frens morals que reprimeixen l'incompliment normatiu. Quan no pots respectar les autoritats et sents autoritzat a extralimitar-te: així ha succeït en les institucions d'ensenyament, avui espais d'indisciplina escolar i brou de cultiu de la violència juvenil, després de la pèrdua d'autoritat dels responsables docents. Però quan t'eduques en el menyspreu a les autoritats familiars i escolars tendeixes a convertir-te d'adult en un subjecte incívic i, per tant, en un perillós risc social, que menysprea olímpicament qualsevol mena de compliment normatiu.

2.4 Desfamiliarització i individualització personal

Finalment, tots aquests factors han alterat també el desenvolupament de les biografies personals, que queden igualment sotmeses a un nivell més alt de risc individual. És veritat que, tal com ho demostra l'increment de la longevitat, la vida humana mai ha estat tan assegurada com ara, quan gràcies a la protecció pública es poden controlar tots els riscos d'infortuni des del bressol fins a la tomba. Però malgrat que això sigui cert, també ho és que han aparegut noves fonts de risc davant les quals encara no hi ha prou protecció.

Aquí la literatura tendeix a destacar dos factors la interacció dels quals incrementa la incertesa sobre el desenvolupament del destí personal. El primer factor és la desfamiliarització (Esping-Andersen, 2000), entesa com la pèrdua d'influència de la xarxa familiar per canalitzar i dirigir el procés d'emancipació juvenil (Flaquer, 1999). Antany, el capital social acumulat pels progenitors afavoria la integració adulta dels seus descendents i els col·locava en les millors posicions per maximitzar les seves oportunitats d'ascens social. Però ja no és així. La desestructuració ha devaluat el capital social familiar, que amb el ritme del canvi econòmic ja no compta amb influències socials per col·locar els seus fills. I en no heretar aquest capital social, han d'aprendre a valer-se per ells mateixos.

Intervé aleshores un altre factor que Ulrich Beck (2003) anomena individualització. Amb això s'al·ludeix a la desprotecció familiar, comunitària i institucional que pateixen les persones, obligades a gestionar per elles mateixes el desenvolupament d'una trajectòria biogràfica travessada per moltes cruïlles en què cada cop hi ha més risc de perdre la feina, la qualificació, la parella, la llar, els amics i la família, amb greus dificultats per a substituir aquestes pèrdues per altres alternatives. Per a desenvolupar la trajectòria biogràfica, avui fa falta adquirir un capital social propi, ja que per a això ja no serveix el capital social heretat. Però a més, el propi capital adquirit també es devalua aviat i ja no es pot acumular, per això s'han de reinvertir esforços addicionals per tal de poder renovar-lo una vegada i una altra. És la formació continuada, que exigeix reciclar-se del bressol a la tomba.

Però d'aquesta forma, també la biografia entera queda sotmesa a un risc continuat. Un risc ja no corporal, perquè la salut i la integritat física estan cada cop més assegurades per institucions públiques i privades. Però sí un risc social, perquè l'entorn comunitari que abans protegia i compartia la gestió biogràfica s'ha replegat i, avui, s'ha d'exercir a soles la responsabilitat de conduir la pròpia vida sense cap més protecció que la d'uns compromisos amistosos o amorosos cada cop més contingents i efímers. D'aquí que apareguin una sèrie de riscos personals (d'acomiadament, de divorci, d'atur, d'abandonament de la llar, etcètera) que en agregar-se contribueixen a incrementar el nivell ordinari de conflicte i risc social.

3. L'INCREMENT QUALITATIU DEL RISC EXCEPCIONAL

A més de créixer el nivell de risc real com a efecte de la globalització, també està creixent el coneixement públic i la difusió col·lectiva del risc socialment perce-

but com a efecte de la mediatització, entesa aquesta com la intervenció determinant i la influència decisiva que, a l'hora de definir els nivells de risc social, exerceixen els mitjans de comunicació, atès el creixement sostingut de la freqüència, la densitat i la competència comunicativa.

Cal recordar que la frontera entre el risc normal i el risc excepcional depèn del grau d'incertesa que hi hagi sobre les seves possibilitats d'ocurrència. Amb certesa previsible, el risc és normal. Però amb incertesa, el risc és excepcional. Doncs bé, per la seva pròpia naturalesa, els mitjans informatius estan interessats a explotar la incertesa dels fets per a poder convertir-los en notícia. No podria ser d'una altra manera, si tenim en compte que l'interès informatiu d'una notícia és en funció del seu grau d'imprevisibilitat o incertesa. Com més imprevisible sigui un fet, més notícia genera si es produeix. D'aquí que els informadors estiguin interessats a semblar incertesa sobre els fets, per tal que es converteixin en major font de notícies (Gil Calvo, 2003).

Per això els mitjans de comunicació són imprescindibles per a la seguretat pública, en la mesura que la seva contribució és necessària per donar la veu d'alarma i mobilitzar totes les energies socials quan es produeix una escalada del risc normal que amenaça de sobrepassar el llindar que condueix al risc excepcional. Però aquest fet proporciona als mitjans un poder social extraordinari, fins al punt que la seva influència pot interferir o distorsionar els esforços públics per lluitar contra el risc i restablir la seguretat civil. Aleshores, quan això passa, els efectes dels mitjans de comunicació poden arribar a convertir-se en un risc i una amenaça.

3.1 Emergència d'esdeveniments mediàtics

Com ja s'ha vist, l'ordre resulta amenaçat davant l'impacte de fenòmens catastròfics i imprevisibles. Doncs bé, una de les característiques de la globalització és que s'està incrementant la freqüència amb què passen aquestes emergències desestabilitzadores, la probabilitat d'aparició *hic et nunc* és impossible d'estimar. Es multipliquen els impactes ambientals, com els cada cop més recurrents desastres naturals associats al canvi climàtic. Però també es multipliquen els impactes socials com els atemptats terroristes. Ara bé, aquests darrers es deuen a la globalització només indirectament, ja que en realitat només es cometen per influir en l'opinió pública gràcies al seu impacte en els mitjans de comunicació.

I quan es produeix una emergència catastròfica d'origen ambiental o humà, els mitjans l'aprofiten per escenificar un esdeveniment mediàtic (Verón, 2002) que multiplica i propaga els seus efectes i fa escalar la percepció del risc. Però el mateix passa amb les epidèmies socials que s'alimenten de l'impuls que els donen els mitjans de comunicació. D'aquesta manera, una fortuïta coincidència de crims domèstics, de trastorns alimentaris o d'atacs escolars es pot convertir, gràcies a l'efecte contagi induït des dels mitjans de comunicació, en autèntiques epidèmies de violència de gènere, d'anorèxia i bulímia o de violència i assetjament juvenil.

Per això és determinant la mediatització, ja que sense el poder creixent dels mitjans informatius no s'explica la magnitud global que estan adquirint els riscos

catastròfics. Això mateix passa també amb aquests impactes que són alhora externs o ambientals i interns o socials, com les grans pandèmies o les destruccions massives de l'ambient (extinció de la pesca, desforestació, desertització, hipertròfia urbanística), en el desenvolupament de les quals el paper dels mitjans massius com a propagadors de l'efecte contagi és decisiu.

3.2 Espirals mediàtiques d'alarma social

Fins aquí, els mitjans de comunicació actuen només com a simples amplificadors d'un risc procedent d'altres fonts alienes a ells: estratègia terrorista, transmissió epidèmica, competència mercantil, etcètera. Doncs, amb independència de quina sigui la font del risc, els mitjans estan sempre interessats a crear alarma social. D'aquí que tendeixin a exagerar amb alarmisme els possibles perills que cal esperar dels riscos socials per pura deformació professional. Però en fer-ho poden elevar el nivell del perill perquè ascendeixi des del simple risc normal fins al catastròfic.

Un exemple a petita escala van ser els successos ocorreguts a Berga el maig de 2005 arran de la mort d'un jove. Més repercussió va tenir la crisi de febrer de 2000 a El Ejido, quan un altre homicidi va provocar una onada de salvatge racisme col·lectiu. I el cas a gran escala més recent ha estat l'epidèmia francesa de masius incendis de vehicles que es va desfermar el novembre de 2005, també provocada per la mort de dos joves exclosos d'origen immigrant.

En tots aquests casos, la magnitud de la crisi no es pot explicar sense la intervenció dels mitjans de comunicació, que amb el seu alarmisme els puja d'escala per convertir un risc normal en un altre catastròfic. I si els mitjans no poden exagerar els perills se'ls inventen. És el que passa amb els grans escàndols que munten els mitjans inflant simples indicis o desfigurant falses notícies sobre bases peregrines i a vegades inexistents, segons l'exemple de l'escàndol Lewinsky que va destruir la reputació del president Clinton (Thompson, 2001). Així es poden escenificar escandalosos esdeveniments mediàtics que poden arribar a tenir greus repercussions polítiques fins i tot a risc de crear autèntiques crisis socials.

I el millor exemple espanyol és el tomb electoral del 14-M (Gil Calvo, 2005), causat per una onada de protestes socials amplificades a través de les xarxes digitals dels mòbils i Internet davant la falsa atribució a ETA de l'atemptat de l'11-M (Sampedro, 2005). És veritat que en aquest cas, com en el de les armes nuclears atribuïdes a Sadam Husein, que van servir de pretext a la invasió d'Iraq, la invenció de l'escàndol no pot ser atribuïda als mitjans sinó a la iniciativa governamental. Però el cert és que, sense la seva escandalosa explotació mediàtica, aquestes falsedats mai haguessin tingut les greus conseqüències socials i polítiques que arribaren a desencadenar.

3.3 Transferència del poder de definir l'agenda

D'aquesta manera, i gràcies a la seva capacitat de crear alarma social, els mitjans adquireixen el poder de manipular l'agenda pública creant falsos problemes socials o magnificant problemes menors per convertir-los en transcendents i prio-

ritaris (Lukes, 1985). I aquesta evidència va adquirir carta de naturalesa arran de l'escàndol Watergate, que va ensenyar a la classe política a lluitar pel poder mitjançant la creació d'escàndols mediàtics *ad hoc* (Thompson, 2001), la qual cosa ben aviat es va traslladar al sòl espanyol per aplicar-se a l'exitós intent d'enderrocar el president González mitjançant la denúncia mediàtica d'escàndols de corrupció (Gil Calvo, 2002). Així s'ha transferit als mitjans el poder de definir l'agenda pública, un poder que abans monopolitzaven els anomenats líders d'opinió i que avui tenen a força d'escàndols els mitjans audiovisuals: és la videopolítica de la democràcia d'audiència (Sartori, 1998; Manin, 1998).

Però, a més d'això, amb el poder de definir l'agenda pública també es transfeix als mitjans el poder de definir i de qualificar la realitat, de jutjar què està passant i dictaminar com valorar-ho. És l'anomenat *framing*, o capacitat d'emmarcar i contextualitzar l'actualitat (Sampedro, 2000), que erigeix els mitjans en jutges investits per jutjar l'evidència i dictar la sentència o veredictes d'innocència o culpabilitat. Són els mitjans els qui ara defineixen la realitat dels fets, decidint quin risc és real i quin no ho és. Però també són els mitjans els qui qualifiquen els riscos avaluant-ne la perillositat per a dictaminar quins són normals, els quals releguen a la crònica de successos, i quins catastròfics, els quals magnifiquen després d'eleva-los a la categoria d'esdeveniments mediàtics.

3.4 Pèrdua de confiança en la seguretat pública

Però si avui els mitjans acaparen el poder de definir i qualificar el nivell del risc, els qui hi surten perdent són les autoritats públiques, que abans exercien aquest poder amb legítima propietat. Un poder inherent a l'autoritat pública del qual avui estan privades i desposseïdes pels mitjans. Com a conseqüència, les autoritats queden en la pràctica desautoritzades, perden la seva anterior capacitat d'exercir amb ple domini el control de riscos. També la ciutadania perd la seva anterior confiança en les autoritats públiques, a base de veure-les contínuament desautoritzades pels mitjans. Però el pitjor és que els ciutadans, després de desconfiar de les autoritats, deixen també de confiar en l'ordre públic, que ara ja sembla un bé cada cop més escàs, precari, vulnerable i contingent.

I en no poder confiar com abans en l'estabilitat de l'ordre social, els ciutadans es deixen guanyar per la por i pateixen recurrents atacs de pànic social. I aquest clima col·lectiu de desconfiança, incertesa i sospita és immediatament explotat pels mitjans de masses, que realimenten el temor del públic reforçant la seva estratègia alarmista. Així es crea un cercle viciós molt difícil de trencar, ja que com més ansietat tingui el públic, més desconfiarà de les seves autoritats i més crèdit prestarà als missatgers de la por.

4. SOLUCIONS PROSPECTIVES PER A TEMPS INCERTS

Com podrien trencar les autoritats el cercle viciós que s'ha creat entre l'alarmisme dels mitjans i la por dels ciutadans?

Segons els experts, no sembla que hi hagi solucions fàcils. Però les que es proposin han de complir certes condicions que poden resumir-se en quatre punts fonamentals.

4.1 Inevitabilitat de les crisis imprevisibles

Cal començar per reconèixer l'evidència: l'emergència de creixents riscos catastròfics és inevitable a més d'imprevisible, ja que per definició són impossibles de predir. La prevenció total, completa i perfecta no existeix perquè és impossible. Tot i que no puguem saber on ni quan, els riscos catastròfics tindran lloc de forma cada cop més freqüent, originant crisis socials potencialment greus. En conseqüència, cal estar preparats.

106

4.2 Prevenció reflexiva, prudent i confiada

Tot i que la prevenció completa del risc catastròfic sigui una utopia, no per això ens hem de resignar a l'inevitable, ja que una cosa sí es pot fer per prevenir *ex ante* les emergències, minimitzar-ne les possibles seqüeles. Ha de ser una prevenció estratègica o reflexiva, que tracti de predir per anticipat el comportament dels altres actors involucrats, així com les nostres pròpies reaccions esperables. A més, ha de ser una prevenció prudent, basada en el principi de precaució que obliga a posar-se en el pitjor dels casos bo i anticipant-ne les conseqüències més greus. Però al mateix temps ha de ser una prevenció confiada, que no caigui en un alarmisme sense fonament, a fi de poder infondre entre els ciutadans la confiança en les autoritats i la seguretat en si mateixos. Sens dubte la millor prevenció possible és la que es basa en l'autoprotecció col·lectiva de la societat civil.

4.3 Resposta multilateral i transparent

Pel que fa a la reacció *ex post*, cal estar preparats per a minimitzar l'abast de la crisi, un cop que les emergències es produeixen. S'han de crear protocols d'intervenció adoptant una sèrie de respostes pal·liatives, caracteritzades per dos trets comuns. Han de ser respostes multilaterals per a implicar tant els diversos sectors ciutadans, amb interessos conflictivament oposats entre si, com els mitjans i les autoritats. I cal que siguin respostes transparents per tal que totes les diverses actuacions es puguin coordinar i perquè ningú pugui desconfiar de la resta. Justament al revés del que es va fer davant l'11-M, quan el govern va monopolitzar la resposta de forma opaca, tractant d'enganyar i d'excloure tots els altres.

4.4 Primacia del coneixement i la comunicació

Com a conclusió final, cal basar-ho tot, tant la prevenció *ex ante* com la reacció *ex post*, en la primacia absoluta del coneixement i la comunicació. Que ningú es pugui sentir desinformat creient que se li amaga alguna cosa. I que tots disposin d'un coneixement complet tant sobre les vicissituds desencadenants de la crisi

com sobre les alternatives que s'obren per a superar-la. Però, és clar, aquesta difusió pública del coneixement no es pot fer sense el concurs dels mitjans de comunicació, que com hem vist poden estar més interessats en l'agreujament de la crisi que en la seva ràpida i feliç superació. Per tant, fa falta convèncer amb bones raons els mitjans per tal que posin per davant el seu civisme públic a la seva deformació professional. És el punt més difícil en la resolució d'una crisi, ja que els mitjans són tant *el* problema com *la* solució, que passa necessàriament per recabar la seva eficaç col·laboració.

BIBLIOGRAFIA

- BECK, U. (2002) *La sociedad del riesgo global*. Madrid: Siglo XXI.
- BECK, U.; BECK-GERNSHEIM, E. (2003) *La individualización*. Barcelona: Paidós.
- BORJA, J.; CASTELLS, M. (1997) *Local y global*. Madrid: Taurus.
- DAYAN, D.; KATZ, E. (1995) *La historia en directo. La retransmisión televisiva de los acontecimientos*. Barcelona: Gustavo Gili.
- ESPING-ANDERSEN, G. (2000) *Fundamentos sociales de las economías postindustriales*. Barcelona: Ariel.
- FLAQUER, LI. (1999) *La estrella menguante del padre*. Barcelona: Ariel.
- FUKUYAMA, F. (1998) *La Confianza (Trust)*. Barcelona: Ediciones B.
- GIL, E. (2002) «Exorcistas de escándalos». A: GIL CALVO, ORTIZ Y REVUELTA. *Repensar la prensa*. Barcelona: Debate, pp. 7-66.
- GIL, E. (2003) *El miedo es el mensaje*. Madrid: Alianza.
- GIL, E. (2005) *11/14-M. El cambio trágico. De la masacre al vuelco electoral*. Madrid: Adhara.
- LÓPEZ, J.A.; LUJÁN, J.L. (2000) *Ciencia y política del riesgo*. Madrid: Alianza.
- LUKES, L. (1985) *El poder. Un enfoque radical*. Madrid: Siglo XXI.
- MANIN, B. (1998) *Los principios del gobierno representativo*. Madrid: Alianza.
- SAMPEDRO, V. (2000) *Opinión pública y democracia deliberativa*. Madrid: Istmo.
- SAMPEDRO, V. (2005) *13-M. Multitudes on line*. Madrid: Catarata.
- SARTORI, G. (1998) *Homo videns. La sociedad teledirigida*. Madrid: Taurus.
- THOMPSON, J. (2001) *El escándalo político*. Barcelona: Paidós.
- TORRENTE, D. (1997) *La sociedad policial*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS).
- VERÓN, E. (2002) *Construir el acontecimiento*. Barcelona: Gedisa.

